

ПО СТЬПКИТЕ НА МАЛКИЯ КАНЕТИ В МАНЧЕСТЪР

Нобеловият лауреат за литература за 1981 г. Елиас Канети в биографичната си книга “Спасеният език. История на едно детство”, е озаглавил първата част “Русчук (1905 – 1911)”, а втората част е със заглавието “Манчестър (1911 – 1913)”.

С тази книга в ръка почти век по-късно тръгнах по стъпките на малкия Елиас в Манчестър. Преди да слеза на летището на което щях да работя половин година този град ме респектиреше от лекциите по география на Европа, които слушах като студент по Европеистика в Русенския университет, като град – “фабрика на света”, “крал на текстила”, на най-хубавите в света английски платове. Нали през изминалите десетилетия толкова градове във всички части на света бяха под сянката на неговата слава с прозвища “Осака – Японски Манчестър”, “Хемниц – германски Манчестър”, Норчопинг – шведски Манчестър”, Темпере (Тимерфорс) във Финландия – Манчестър на Северна Европа, “Лодз – полски Манчестър”, “Габрово – български Манчестър”.

Търся сега останки от стария Манчестър от времето на Елиас Канети. Търся тухлените фабрики наредени една до друга, стотици, хиляди, с прозорци без капаци, сякаш колосални затвори вече тихи, заспали без грохота на оглушителните тъкачни станове, фасади патинирани от мъглите и саждите. Времето е изтрило това. Останал е Голям Манчестър с две дузини градове: Болтън, Бъри, Олдъм, Рокдейл, Уигън, Салфорд, Стокпорт, Трафорд, Хъдърсфилд, Уорингтън, Лийг, Уързли, Бърн, Бърнли, Мидълтън, Акърингтън общо с 2,5 млн. души население образуващи промишленият комплекс Ланкашир.

През 1685 г. Манчестър е имал само 6 хиляди жители, но израства край река Мърси между Пенинските планини и Ирландско море на място богато на калорични въглища и желязна руда. През 18 и 19 век Манчестър става световен текстилен, въглищен, металургичен, машиностроителен център.

По данни на Виктор Берард от 1901 г. в Манчестър имало 2860 фабрики и работилници, 460 мини с милиони работници – тъкачи, предачи, текстилни бояджии, химици, апретьори, машинисти, огняри, въглекопачи, металурзи, леари, ковачи, стругари, локомотивостроители...

Причините за израстването на Манчестърския промишлен комплекс са изобретената парна машина от Джеймс Уот (1778 г.). Техническият прогрес включва още “хвърчащата совалка” на Джон Кей, предачната машина “Джени” на тъкача Харграй от Блякбърн подобрена от Аркрайт и Кромптън.

С изработения от Джордж Стивънсън локомотив през 1829 г. се строи първата в света жп линия между Ливърпул и Манчестър. По-късно е прокопан и корабоплавателен канал Ливърпул – Уорзли – Манчестър дълъг 57 км. С влакове и шлепове се превозват памук, вълна, юта, лен... В Ливърпул е световната борса на памука и световните складове на текстилни суровини. Те идват – памук от плантацията по долините на Мисисипи, Нил, Инд, Хуан-хъ, от Турция, вълна от Австралия и Нова Зеландия, юта от Бенгалия...

През 1905 г. в Англия са в действие 49,7 милиона вретена. В САЩ те са вече 22 милиона, в Германия 8,9 милиона, във Франция 6,4 милиона, в Русия 5,1 милиона, в Австроунгария 3,4 млн., в Италия 1,9 млн. Фабриците в Манчестър са изтъкали 5 милиарда метра плат, с което количество земята може да се обвие по екватора 125 пъти. Това са $\frac{3}{4}$ от платовете на света. Апогеят е 7 милиарда метра. След Втората световна война Великобритания изживява конкуренцията на САЩ, Япония, Индия, Германия, Русия, Италия...

Днес 100 години по-късно от годините на Елиас в Манчестър нещата са много променени. Текстилната, каменовъглената и металургичната промишлености са

отстъпили място на нови модерни отрасли – електронна, електротехническа, които са много по-доходни. Където е текло пак тече. Строят се самолети, автомобили, развиват се каучуковата промишленост, производството на изкуствени влакна.

Парите са в основата на стадионите, на които играят своите мачове Манчестър юнайтед, Манчестър сити, Болтън, Уигън...

Иля Еренбург прави много картинно описание на климата на Манчестър през есента и зимата. Този климат е причина за заболяването на Матилда – майката на Елиас, поради което тя за известно време отива в Бад Райхенхал.

Днес Манчестър е по-чист, по-зелен, без смог, с много паркове с разкошни дървета, зелени поляни и безброй затревени футболни игрища.

Разгръщам подробен градски план на Манчестър, за да търся улиците свързани с годините на малкия Елиас. Английската традиция е запазила имената на улиците, което е обратно на българската практика на чести промени на названията съобразно политическата конюнктура. Една русенска улица за 100 години е променила името си много пъти – Мъглова, Новоалександрова, Параходна, Пиротска, Титовска, Дянко Стефанов и отново Пиротска или главната улица Александровска, Сталин, 9 септември и отново Александровска.

Намирам улица “Бъртън Роуд”, на която е била първата квартира на семейство Канети – Жак, Матилда и тримата сина - Елиас, Несим и Джордж. Първите двама носят имената на дядовците си, а Джордж носи името на тогавашния английски крал. Несим е наричан заради лудориите си “лошото момче”. Улицата се намира в тих жилищен квартал. Тя е широка, но не много натоварена, като от двете и страни са наредени типичните английски двуетажни тухлени къщи. Голяма част от къщите се крият зад високи дървета, а спокойствие цари навсякъде. Може би една от малкото разлики от времето на Канети са модерните автомобили наспирали до тротоарите.

Седемгодишният Елиас тръгва на училище. Това е училището на “Барлоумуур роуд” за момчета и момичета, на 10 минути път от дома им. Директорка е мис Ланкашър, чиято фамилия съвпада с името на графството, в което се намира гр. Манчестър.

Намирам училище на “Барлоумуур роуд”. Дали е същото? Правя снимка, но се изправям пред проблем. От двора при мен бързо притичва елегантно облечен мъж на средна възраст. Той се представя за директор на училището и леко притеснен започва да ме разпитва защо правя снимки. Казвам му, че това е дълга история, но той настоява да я изслуша. След като му разказвам за малкия Елиас и мисията която ме е довела до тук той споделя, че сградата на училището е по-нова, но надолу по улицата има няколко стари. На свой ред той ми обяснява, че е забранено да снимам училището от съображения за сигурност и ако искам да направя снимки трябва да взема разрешение от полицията, иначе мога да бъда арестуван. На раздяла аз се извинявам за тревогите, които съм му създал, с готовност да изтрия снимките, но той все пак ми позволява да ги запазя. Продължавам своя път съпроводен от размисли върху случилото се.

В училището Елиас се сприятелява със съученика си Доналд, на когото подарява български пощенски марки, а съученичката си Мери Хънсън целува по червените бузки, което води до разправи.

Тук в квартирата на Бъртън роуд Жак донеся на Елиас последователно ценни и интересни книги. Поредицата започва с приказките “Хиляда и една нощ”, слезвана от приказките на братя Грим, “Робинзон Крузо”, “Приключенията на Гъливър”, приказки по Шекспир, Дон Кихот, Данте, Вилхелм Тел, за Наполеон.

Жак усъвършенства английския си език с учител, който го посещава веднъж в седмицата.

Близко до първата квартира на семейство Канети е реката Мърси, край която в неделните дни Елиас се разхожда с баща си Жак. Техните любими английски думи са ливада и остров. При една от тези разходки Жак пита Елиас какъв искада стане. Отговорът е “доктор”. Жак му казва твърдо “Ще станеш такъв, какъвто ти искаш! Не е необходимо да станеш търговец като мен и вуйчо си. Ще следваш онова, което на-много те влече. И такъв ще станеш.”

На Бъртън Роуд за Елиас географията става предмет с голямо значение. Със затворени очи той сглобява пъзела от цветната карта на Европа. За географските познания на Елиас помага подаръкът на Жак – албум за пощенски марки от Европа и английските колонии. На корицата е репродукция на рядката и скъпа марка от Мавриций.

В тази квартира Елиас преживява две тревожни събития – потъването на кораба “Титаник” и гибелта на капитан Скот на Южния полюс и есна трагедия – смъртта на баща си Жак.

При гостуването си при семейство Флорентинови, живеещи на улица Барлоумуор Роуд, на половината път към училището, Елиас чува тревожните разговори за започналата Балканска война. Буко и Соломон Ардити са основали фирмата си за износ на памучни платове и преди за Балканите в Манчестър. Войната пречи на техния бизнес.

Жак почива на 31 години от сърдечен удар силно разтревожен от новината за войната. Шокът го е сразил, сякаш го е стигнало проклятието на баща му дядо Елиас Канети, обявил се рязко за напускането на Русчук. Писателят заключава: “Няма нищо по-страшно от това баща да прокълне сина си”. В еврейските гробища в Манчестър надгробните надписи са на иврит и знаещ еврейски би могъл да открие гробът на Жак с година 1912.

Идвалите в Русе телевизионни екипи от Германия, Австрия, Израел се разочароват, когато не могат да заснемат гробовете на починалите дядовци, баби и други роднини на писателя от фамилията Канети и Ардити ликвидирани заедно с русенските гробища – една осъдителна постъпка.

На 7 години Елиас остава без баща. Още същата зима осиротялото семейство се премества в къщата на вуйчовците си Буко и Соломон на близката и успоредна на Бъртън Роуд Палатин Роуд. Това е един от тогавашните крайни квартали Уест Дидсбъри и Уитингтън в район Дидсбъри населен с бързо увеличаващата се еврейска шпаньолска колония. Тогава това било единствената бяла къща – същински дворец сред обичайните околни червени тухлени къщи.

Има нещо много интересно като съвпадение. Друг русенец – световно известният писател Майкъл Арленд (Дикран Куюмджиан), като дете също се премества с родителите си от Русе в Манчестър.

През май 1913 г. семейството на Канети се отправя към Виена, където Елиас учи до 1916 г., от 1919 до 1921 г. в Цюрих, а това вече е нова страница от неговата житейска книга.

Мартин В. Дойков